

SATAKUNTA, Kotiseutututkimuksia XIX. Toim. Ritva Kava, Satakunnan Historiallinen seura, Vammala 2001. 216 s. ISBN 951-9888-0-2.

Satakunta XIX on uusin nide Kotiseutututkimuksia-sarjassa. Kysymys on oikeastaan sarjan uudesta tulemisesta, sillä edellinen nide ilmestyi vuonna 1963. Kirja on kokoelma Satakunnan arkeologiaa, historiaa ja kansankulttuuria käsitteleviä artikkeleita, jotka muodostavat kolme osastoa, yhteisenä nimittäjänään Satakunta. Johdantona on professori Unto Salon katsaus Satakunta-sarjan syntyyn ja vaiheisiin. Seuraavan osion kolme artikkelia käsittelevät kansatieteen professori Niilo Valosen elämäntyötä. Kolmannessa ja laajimmassa osastossa on kuusi artikkelia, jotka perustuvat Harjavallassa 14–15.4.2000 pidetyn ”Satakunnan historia” -seminaarin esitelmiin.

Artikkeleita on kaikkiaan kymmenen, kirjoittajia kahdeksan; yhdellä artikkelilla on kaksi kirjoittajaa, muilta yksi. Kirjoittajista Unto Salolta on kolme artikkelia, Mauno Jokipiiltä kaksi, muilta yksi. Toimitustyöstä on vastannut museonjohtaja Ritva Kava Emil Cedercreutzin museosta Harjavallasta. Toimituskuntaan ovat kuuluneet Jorma Ahvenainen, Unto Salo ja Pirjo Tuominen. Painotyö on Vammalan kirjapainon.

Satakunta-sarjan syntyvaiheet ovat osa Helsingin yliopiston Satakuntalaisen osakunnan historiaa. Vuonna 1905 osakunnan inspehtori professori J. J. Mikkola oli tehnyt aloitteen tutkimusten hankkimiseksi ”Satakunnan luonnosta sekä sen entisistä ja nykyisistä oloista, sen henkisestä ja aineellisesta kehityksestä. Niistä tuli muodostaa julkaisu, jonka tarkoituksena oli Satakunnan kaikinpuolinen valaiseminen”. Aloite sai heti tuulta purjeisiin ja ensimmäinen nide ilmestyi jo 1907. Sen sisällössä kuvastuvat ajalle tunnusomaiset kansalliset riennot kuten kotiseututyö ja kansanvalistus.

Satakunta I otettiin varsin suopeasti vastaan; mm. Arne Europaeus, myöhempi Äyräpää ja sittemmin arkeologian professori, kirjoitti kiittävässä arvoinnissaan, että ”nide erosi tieteellisen sisältönsä vuoksi ylioppilasosakuntien aikaisemmin julkaisemista kaunokirjallisista albumeista”. Samaan henkeen arvioi seuraavaa vuonna 1911 ilmestynyttä nidettä tohtori, sittemmin professori Arne Mikael Tallgren, hänkin arkeologi.

Myös seuraavissa niteissä oli pääasiassa historiaa, kielihistoriaa, kansarunoutta ja kansanperinnettä koskevia artikkeleja, mutta mahtui joukkoon luonnontieteitäkin.

Kirjoittajat olivat satakuntalaisen osakunnan jäseniä tai satakuntalaissyntyisiä, sekä nuoria että myös varttuneempia tutkijoita, monet tunnettuja satakuntalaisia ja kansallisestikin merkittäviä tiedemiehiä ja kulttuurihenkilöitä.

Useat niteistä omistettiin osakunnan ansioituneille jäsenille. Niinpä Satakunta IV, VI ja X on omistettu inspehtori J. J. Mikkolalle hänen merkivuosiensa. Nide IX (1931), jota leimaavat Pohjois-Satakuntaa ”kalevalaiseen henkeen” käsittelevät kirjoitukset omistettiin yhteisesti inspehtori J. J. Mikkolalle ja hänen puolisolleen kirjailija Maila Talviolle. Satakunta XII (1945) taas omistettiin 60-vuotta täyttävälle professori Jalmar J. Jaakkolalle, joka oli avustanut sarjaa vuodesta 1925 lähtien. Kirjan ilmestyminen heti jatkosodan jälkeen oli merkittävä voimanponnistus, joka Unto Salon mukaan osoittaa, että ”Satakunta-aate eli voimakkaana sodan kestäneessä osakuntalaispolvessa ja kannusti henkiseen jälleenrakentamiseen”. Arviota tukee osaltaan se tosiasia, että seuraava, Nobel-kirjailijallemme F. E. Sillanpäälle omistettu nide XIV ilmestyi jo 1948. Nide XVI sisältää Satakuntalaisen osakunnan historian ajalta 1929–1954. Niteet XV, XVII ja XVIII ovat taas artikkelikokoelmia. Vuonna 1963 ilmestynyt nide XVIII oli alunperin aiottu kansleri Edvin Linkomiehen juhla kirjaksi, mutta hänen äkillisen kuolemansa vuoksi siitä tuli muistokirja.

1960-luvulla Satakunta-sarjan julkaiseminen kuitenkin lakkasi lähes neljäksikymmeneksi vuodeksi. Unto Salon mukaan syynä oli aikojen ja aatteiden muuttuminen, ylioppilasnuorison keskuuteen levinneet uudet tuulet, joita isänmaallisuus ja Satakunta-aate eivät elähdyttäneet samalla tavalla kuin aikaisempia sukupolvia. Kysymyksessä lienevät kaikkiaan olleet maailmanlaajuiset aatevirtaukset ja muutokset, joiden vaikutukset heijastuivat meillekin. Toisaalta voi todeta, että 1980- ja 1990-luvuilla on mitä erilaisimpien kulttuurien piirissä kautta maailman virinnyt jälleen tarve löytää oma identiteetti. Tämä juurille ja menneisyyteen etsiytyminen on luonnollisesti saanut uusia ja entisistä poikkeavia ilmenemismuotoja. Pohjimmiltaan tavoitteet ja lähtökohdat ovat kuitenkin samoja. Tähän ”uuteen aaltoon” kuuluu ainakin osaksi myös Satakunta-sarjan uusi tuleminen vuonna 2001.

Satakunta XIX:n toinen osio on nimeltään ”Professori Niilo Valosen muistoksi”. Siihen kuuluu Unto Salon puhe Niilo Valosen muotokuvan paljastustilaisuudessa 16.5.1998 Emil Cedercreutzin museossa, tri Leena Sammallahden artikkeli ”Niilo Valonen opettajana – muistoja ja muistettua”, sekä professori Mauno Jokipiin esitelmä ”Muistelmia Niilo Valosesta”, joka pidettiin 15.6.2001 Punkalaitumen Yli-Kirran museolla Niilo Valosen työhuoneen vihkiäisissä.

Muotokuvan paljastuspuhe sisältää keskeiset piirteet vuonna 1983 edesmenneen kansatieteen professori Niilo Valosen elämäntyöstä. Osion kaksi muuta artikkelia tuovat kuvan kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoisia ja samalla lämpimän henkilökohtaisia muistoja. Eteen piirtyy kuva kansatieteemme eturivin edustajasta, monipuolisesta kulttuuripersoonasta, syvällisestä tutkijasta, opettajasta ja museomiehestä. Hänen toimintansa laajuus ja monipuolisuus sekä hänen ilmeisen taitava organisointikyönsä herättävät huomiota. Tämän

kirjoittajallakin on opiskeluaikaisia muistikuvia professorista, joka peruskurssista lähtien herätti huomiota ystävällisellä käytöksellään, tavattomalla tietomäärällään ja intensiivisellä tutkijanotteellaan. Salon, Sammalhaiden ja Jokipiin kirjoituksista selviää myös, että Niilo Valosella oli ilmiömäinen eikä niinkään tavallinen kyky toimia samanaikaisesti menestyksellisesti ”monella rintamalla”. Tutkijan työ ei missään vaiheessa jäänyt monien tehtävien vuoksi sivuun, vaan hän osasi taitavasti niveltää sen osaksi muuta toimintaa.

Niteen kolmas osio on sivumäärältään laajin. Siihen kuuluu ”Satakunnan historia” -seminaarissa Harjavallassa 14–15.4.2000 pidettyjen esitelmien pohjalta työstetyt kuusi artikkelia. Niteen loppuun liitetystä seminaarin ohjelmasta ilmenee, että esitelmiä oli seminaarissa kaikkiaan yhdeksän. Luentoartikkelien tarkoituksena on Saloa lainaten ”piirtää kuva Satakunnan historian nykyasosta ja samalla kannustaa uutta tutkimusta”. Artikkelit valottavat arkeologiaa, nimistön, kansankulttuurin ja historian tutkimusta. Sivumäärältään laajin on Unto Salon ja Leena Söyrinki-Harmon 76-sivuinen katsaus ”Arkeologinen tutkimus Satakunnassa 1951–2000”. Siihen liittyy luettelo keskeisestä Satakuntaa koskevasta arkeologisesta kirjallisuudesta ja arkistolähteistä ja luettelo ”Satakunnan kiinteiden muinaisjäännösten inventointi”, jossa on kunnittain järjestetyt tiedot alueella suoritetuista arkeologisista inventoinneista tekijöineen ja vuosilukuineen. Luettelosta selviää mm., että Satakunnassa ovat 1900-luvun toisen puoliskon aikana tehneet inventointeja Museoviraston, aikaisemman Muinaistieteellisen toimikunnan, ohella Satakunnan Museo, Turun yliopisto ja Tampereen museot. Luettelosta näkyy myös selvästi Tampereen museoissa 1990-luvulla alkanut vireä maakunnallinen arkeologinen toiminta. Pääosaksi sen tulosta on, että kaikista Satakunnan inventoinneista peräti 34 % on suoritettu 1990-luvun aikana.

Salon artikkelissa käydään Satakunnan esihistoria lävitse aikakausittain tärkeimpiä aikaisempia ja uusia arkeologian ja paleoekologian tutkimuksia selostaen. Tutkimussuuntaukselleen uskollisena Salo yhdistää myös tässä kielihistorian tuloksia esihistoriallisiin yhteyksiin. Eräät kieleemme varhain lainautuneet asunotoja ja elinkeinoja merkitsevät sanat, kuten maja, seinä, kaski ja paimen, liittyvät Salon mukaan jo Kiukaiskulttuuriin. Uusien arkeologisten ja paleoekologisten tutkimustulosten mukaan varhainen maanviljely alkoi lounaisessa ja läntisessä Suomessa Kiukaiskulttuurin aikana ja sen piirissä.

Kun arkeologisen katsauksen kohteena on Satakunta, käsittelee Unto Salokin jonkin verran Satakuntan nimeä ja siihen liitettyä maakuntaorganisaatiota. Satakunnan synnystä on käyty keskustelua 1930-luvulta lähtien. Aihetta sivuaa, tosin varsin ohuesti, samassa niteessä myös Jouko Vahtola nimistötutkimusta koskevassa artikkelissaan. On ymmärrettävää ja perusteltua, että artikkelissa Satakunnan arkeologisesta tutkimuksesta käsitellään yksistään Satakuntaa. Laajempiin yhteyksiin kytkentöjä olisi kuitenkin kaivannut hiukan enemmän.

Käsiteltävän puolen vuosisadan aikana arkeologinen tutkimus on kokenut monia muutoksia ja kehityskulkuja. Kiinteiden muinaisjäännösten lukumäärä on kasvanut systemaattisen inventointitoiminnan lisääntymisen ja kehittymisen mukana, esinelöytöjen määrä taas on sidoksissa mm. kaivausten määrään, laajuuteen ja kaivausmenetelmien kehittymiseen. Löytö- ja näyteaineistojen analyysit kuuluvat nykyisin rutiineihin, mikä ei suinkaan ollut asian laita viisikymmentä vuotta sitten. Tämä kaikki on tietenkin hyödyttänyt koko maan esihistorian tutkimusta ja tuntemusta. Tässä yhteydessä on syytä mainita, että huomattava osa kehityksestä ja siihen liittyneestä toiminnasta on tapahtunut juuri Satakunnassa, jossa keskeisenä vaikuttajana ja primus motorina on ollut – ja edelleenkin on – professori Unto Salo.

Kuten kaikessa tutkimuksessa, myös arkeologiassa joudutaan aikaisempia käsityksiä ja tulkintoja jatkuvasti tarkastelemaan uusien löytöjen ja tutkimustulosten valossa. Vanhemmat tutkimukset ja niissä saatu ainutkertainen arkeologinen löytö- ja dokumenttiaineisto muodostavat edelleenkin osan myöhemmän tutkimuksen perustasta.

Uusien löytöjen ilmaantumisen mukana vanhenevat tavallaan myös esihistoriaa koskevat esitykset. Tämä ilmiö kuuluu erottamattomasti kaikkeen tieteeseen.

Satakunnan maakuntahistorian kolme ensimmäistä osaa käsittelevät esihistoriaa. Yhdessä ne muodostavat tähän mennessä laajimman meillä julkaistun maakunnallisen esihistorian. Vuonna 1952 ilmestynyt Helmer Salmon *Satakunnan rautakausi*, 1981 ilmestynyt Unto Salon *Satakunnan pronssikausi* ja 1991 ilmestynyt Matti Huurteen *Satakunnan kivikausi* ovat edelleen komea ja vankka tietopaketti Satakunnan ja läntisen Suomen esihistoriasta. Väistämättä niissäkin alkaa silti tuntua ”ajan hamma”. Erityisesti rautakauden osalta uutta tietoa ja uusia löytöjä on karttunut viidenkymmenen vuoden aikana niin paljon, että tämän osuuden uudelleenkirjoittamiselle löytyy hyviä syitä. Ajatellaan vaikkapa muinaisjäännöksistä ja löydöistä jo vanhastaan rikasta ja tärkeää Euran aluetta. Kuluneina viitenäkympinenä vuotena on rautakautisten muinaisjäännösten ja löytöjen määrä tutkimusten tuloksena moninkertaistunut, ja sen seurauksena kuva Euran ja sen myötä koko maan rautakaudesta on jouduttu hahmottamaan uudelleen.

Artikkelissaan ”Nimistö Satakunnan historian kuvaajana” Jouko Vahtolakaan ei voi sivuuttaa maininnasta Satakunnan nimestä käytyä keskustelua Hänen mielestään aiheesta on kuitenkin kaikki olennainen jo sanottu. Satakunta-nimi on jo Porthanin aikanaan esittämän käsityksen mukaan käännös Ruotsin viikinkiajan ledun- ja yhteisöä tarkoittavasta sanasta ja käsitteestä hundare. Hallinnollisena aluekäsitteena Satakunta ei saavuttanut

samaa kansanomaisuutta ja tunnettavuutta kuin maakunta- ja heimokäsitteet Häme, Suomi, Savo ja Karjala. Niinpä satakuntalaisten sisämaassa olleille eräsjöille annettiin Hämeen-alkuisia paikannimiä.

Vahtola käsittelee artikkelissaan asutushistoriallisesti merkittävää nimitystä. Talojen, kylien ja pitäjien nimiin kätkeytyy eri ikäisiä vierasperäisiä henkilöitä. Vahtolan mukaan on melko varmaa, ettei germaanimiin palautuvien vanhimpien asutuksien runsaus Satakunnassa ole pelkkää kulttuurivaikutusta, vaan se edellyttää myös väestön muuttoa Skandinaviasta ja Itämeren etelärannikolta. Nimien ajoitus on ongelmallista, mutta arkeologiseen aineistoon tukeutuen Vahtola viittaa pronssi- ja rautakaudella maahamme lännestä ja etelästä tulleisiin väestönlisiin. Näitä myöhempi kerrostuma on keskiaikaan ajoittuva paikannimiin sisältyvä runsas vierasperäinen etunimistö, joka kertoo ruotsalaisesta ja saksalaisesta vaikutuksesta etenkin Kokemäenjoen suulla ja joen alajuoksulla.

Kansatieteen tutkimuksen tekijöitä, kenttää aiheita ja tuloksia tarkastelee Timo J. Virtanen artikkelissaan ”Savutuovista puuvillatehtaalle. Kansankulttuurin tutkimuksesta Satakunnassa”. Tekijän mukaan ”otsikko kuvaa enemmänkin konkreettista matkaa tai kulttuurista prosessia historiallisen ajan maaseudun kansankulttuurista teolliseen kaupunkiin ja edelleen Porin Puuvillatehtaaseen syntyvään jälkiteolliseen yliopistoyksikköön”. Kansatieteen opinalaia tarkastellaan yleisestä kulttuurien tutkimuksen näkökulmasta, ja viimeksi on katsaus uuteen kulttuurien tutkimukseen Satakunnassa ja kansatieteen opetukseen yleensä. Artikkelin lopussa on laajahko lähdeluettelo, jossa on merkittävänä osana luettelo Turun yliopiston kansatieteen oppiaineesta tehdyistä painamattomista Satakuntaa koskevista opinnäytetöistä.

Satakunnan historiallista aikaa käsitellään kolmessa seuraavassa artikkelissa. Mauno Jokipiin ”Satakunnan historia keskiajalta 1500-luvulle” ja Raimo Viikin ”Satakunta 1600- ja 1700-luvuilla. Yleiskuvaus” ovat laajaa alaista, perinteistä historiankirjoitusta, kun taas Markus Hiekkasen ”Satakunnan keskiaikaiset kivikirkot” on suppeamman osa-alueen kysymyksiin keskittyvä.

Jokipiin tarkastelun lähtökohdalla on maakuntahistoria, jonka keskeneräisyyden historiallisen ajan osalta hän toteaa useampaan kertaan. Professori Jalmar Jakkolan ehdotuksesta vuonna 1941 tehdystä suunnitelmasta maakuntahistoriaksi on tähän mennessä valmistunut viisi osaa: edellä mainitut kolme esihistoriallista aikaa käsittelevää nidettä sekä Seppo Suvannon *Satakunnan keskiaika* (1973) ja Mauno Jokipiin *Satakunnan talous 1500–1600-luvuilla* (1974). Alkuperäisen suunnitelman mukaan historia tuli ulottaa isoonvihaan 1721 asti. Hanke on kuitenkin jäänyt kesken, ja Jokipiin kuuluttaakin uutta suunnitelmaa ja työn jatkamista. Jo ilmestyneet osat, sekä esihistoriallista että historiallista aikaa koskevat, kattavat koko historiallisen Satakunnan alueen, joka on huomattavasti laajempi kuin nykyinen Satakunta. Uuden suunnitelman yhteydessä olisi siis aluerajausiakin tarkistettava.

Artikkelissaan Jokipiin puntaroi laajasti aikaisemmin ilmestyneitä Satakunnan historiallisen ajan esityksiä ja niiden suhdetta uudempaan tutkimukseen.

Enemmän yleiskuvauksen luonteinen on Raimo Viikin artikkeli ”Satakunta 1600- ja 1700-luvuilla”. Sitä voi kuvata tiiviiksi yhteenvedoksi keskeisiä asioita, kuten asutusta, väestöä, elinkeinoja, kulkuväyliä ja aluejakoja, koskevista vanhemmista ja uudemmista tutkimuksista.

Niteen päättää Markus Hiekkasen artikkeli ”Satakunnan keskiaikaiset kivikirkot”. Suomen keskiaikaiset kivikirkot ja erityisesti niiden ajoitus ovat olleet Hiekkaisen vuonna 1994 ilmestyneen väitöskirjan jälkeen runsaasti esillä sekä asiantuntijapiireissä että kirkkopitäjissä. Tutkimuksen perusteltu ”nuorennus” ei ole ollut kaikille mieleen. Keskustelu jatkuu vastaisuudessakin, niin kuin elävässä tieteessä kuuluukin. Väitöskirjan jälkeen tehdyissä tutkimuksissa on saatu uusia ja aikaisempia täydentäviä ja korjaavia tuloksia, joita Hiekkasen artikkelissaan käsittelee Satakunnan kirkkojen osalta.

Hiekkasen kivikirkkotutkimuksen lähtökohdalla oli keskiaikaisten kivikirkkojen kokonaistarkastelu, yhtenäinen systemaattinen tutkimus, jollaista ei siihen mennessä ollut tehty. Esimerkkinä niistä monista aikaisemman tutkimuksen kanssa ristiriitaisista havainnoista, joihin hän työssään törmäsi, Hiekkasen mainitsee Tyrvään kirkon. Se on vanhastaan ajoitettu 1300-luvulle, lähinnä taidehistoriallisiin perusteisiin. Hiekkasen huomauttaa kuitenkin, että aikaisemmalta tutkimukselta on jäänyt huomaamatta, keskeinen asutus- ja seurakuntahistoriallinen tosiasia: Tyrväässä ei 1300-luvulla ollut olemassa seurakuntaa, yhteisöä joka olisi rakentanut itselleen kivistä, puista tai muutakaan kirkkoa. Tyrvää oli tuolloin osa Sastamalaa eli Karkkua.

Uusissa tutkimuksissa on saatu täsmennyksiä muutamien kirkkojen rakennusajankohdasta ja lisävalaistusta useiden keskeneräisiksi jääneiden kirkkojen rakennushistoriaan. Huomattavan monen myöhäisellä keskiajalla aloitetun kirkkorakennuksen keskeneräisyys – Hiekkasen mukaan leimallisesti suomalainen piirre – selittyy tuon ajan historian tapahtumista käsin. Tuolloin Kustaa Vaasa takavarikoi itselleen mm. pitäjien verotusoikeuden, mikä merkitsi samalla, että kirkon rakentamiseen ja koristamiseen tarkoitetut kymmenyosatkin joutuivat kuninkaan ja kruunun hallintaan. Rakennuttamisrahat yksinkertaisesti siirrettiin muuhun käyttöön ja paikalliset seurakunnat saivat selvitä tilanteesta miten parhaaksi näkivät.

Mirja Miettinen